

Ніна Федорівна Федорова,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу
моніторингу обдарованості дітей та молоді
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.013.8:001.895

РЕЗУЛЬТАТ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОКЛИКАННЯ – ТВОРЧІСТЬ УЧИТЕЛЯ

В статье раскрыты педагогические технологии, которые способствуют повышению качества среднего образования, показывая этим творческую личность учителя. Такими педагогическими технологиями являются: личностно ориентированное и интерактивное обучение, дискуссии, которые сопровождаются использованием компьютера, без которого сегодня не может функционировать учебно-воспитательный процесс, а также ни одно среднее учебное заведение. Главным субъектом учебно-воспитательного процесса в котором является творческий учитель. Раскрываются их особенности и свойства.

Ключевые слова: учитель, призвание, творчество, педагогические технологии.

This article reveals the pedagogical technologies which facilitate the improvement of the quality of secondary education by means of which showing the creative personality of teacher. Such technologies are the following: personally-oriented and interactive teaching, discussions, which are accompanied with the application of computer, because the education and training process of any educational institution cannot operate without computer. The main subject of education and training process is a creative teacher. Their peculiarities and features are revealed.

Key words: teacher, mission, creativity, pedagogical technologies.

Сьогодні не є новизною застосування інноваційних технологій навчання для всіх категорій тих, хто навчається. Для того, щоб особистість була всебічно розвиненою, необхідно враховувати досвід та інновації не лише українського суспільства, а й світового товариства загалом, адже Україна приєдналася до європейської освітньої спільноти.

Творчість не існує без використання інноваційних технологій навчання вчителями всіх видів навчальних закладів, зокрема середньої освіти. Творчість також повинна сприяти реалізації під час професійної педагогічної діяльності. Сьогодні творчість проявляє себе через зв'язок науки і практики. Це передбачено Національною доктриною розвитку освіти України.

Інформаційний обсяг сьогодні значний та швидкоплинний. Особистість змушена поновлювати накопичення знань та підвищення загальнокультурного рівня, а навчальний заклад повинен розвивати у тих, хто навчається, сталий інтерес до пізнання нового, забезпечити їх механізмами самостійного здобування нових знань.

Стрімкий науково-технічний прогрес зумовлено інформаційними технологіями. Він поставив людство

перед протиріччям значного обсягу знань та можливостями людини щодо їх застосування. Тому Міжнародна Комісія ЮНЕСКО звернула увагу на супутній процесу пізнання важливі для життя людини чинники: фізичне та психічне здоров'я, зв'язок людини з навколишнім середовищем, а також проблеми, що пов'язані зі збереженням цих чинників [1].

Світ переживає електронні, інформаційні зміни та етап активного розвитку біотехнології. Ці процеси стосуються також України. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційного розвитку України» визначає стратегію пріоритетів розвитку нашої держави [2].

Середня освіта – це система фундаментальних наукових знань, які є обов'язковими. Той, хто замовляє ці послуги, налаштований прагматично. Однак ті, хто забезпечують цей процес, повинні розуміти, що завдання освіти є набагато ширше за те, що замовляє людина. Можливості такої освіти багатші, якщо йдеться про перетворення «природної» людини на «культурну».

Розгалужена система освіти притаманна вільному суспільству і розвиненій цивілізації. Закриті, тоталі-

тарні держави завжди скорочують об'єми освіти громадян, тому що знання – це шлях до внутрішньої та зовнішньої свободи особистості. У процесі навчання особистість стає освіченішою, розумнішою, а це означає вільнішою, робить її щасливішою.

Знання – це особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності. Знання матеріалізується в певні технічні пристрої, технологічні процеси, завдяки чому вони слугують розвитку виробництва; перетворюються на переконання і є керівництвом до практичної дії. Вони виступають складником світогляду людини, визначають її ставлення до дійсності, моральні погляди та перетворення, вольові риси особистості, характер, а також є джерелом нахилів та інтересів, необхідною умовою розвитку здібностей і обдарувань [3].

Визначаючи соціальну роль знань необхідно зрозуміти все, щоб система середньої освіти як елемент неперервної освіти громадян незалежної України міцніла та розвивалась.

Середня освіта є одним із важливих засобів досягнення вищих потреб людини – самореалізації та потенційних можливостей.

Говорячи про творчого вчителя необхідно детально зупинитися на його професійній культурі, професіоналізмі, толерантності.

Професійна культура вчителя складається з таких компетенцій: *базових* (предметних, філософських, педагогічних, психологічних знань; методики викладання; педагогічної етики); *методологічних* (здібність бачити проблеми освіти через призму системного підходу, професійного, особистісного підходів); *компетентностей*, що виражені в переконанні соціальної значущості власної професії, розумінні ключових проблем педагогіки у науково-дослідницькій, технологічній, графічній і комунікативній культурі, гнучкості, мобільності, здібності засвоювати інноваційні технології, рефлексії власної професійної діяльності та її результативності, у потребі самовдосконалення [7]. Професіоналізм учителя визначає рівень самореалізації у професії, індивідуальні педагогічні якості, які він сформував під час навчання у ВНЗ, уміння використовувати інноваційні технології, нестандартно мислити, а також брати на себе відповідальність за тих, кого навчає.

Учитель є головною фігурою у навчально-виховному процесі. Від нього залежить переорієнтація на нові технології навчання, що забезпечує реалізацію основної проблеми середньої освіти – формування в учнів, самонавчання, самовдосконалення та самореалізації. Використання сучасних інформаційних технологій забезпечить ефективну організацію навчального процесу, мотивацію отримання знань, а також виведе на новий рівень отримання знань, їх застосування та розповсюдження.

Що ж ми розуміємо під технологією навчання? *Технологія навчання* (від грец. *techne* і *logia* – мистецтво, майстерність, уміння) – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу

навчання та засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що має за мету оптимізацію освіти [8]. *Технологія навчання* – це певний порядок, логічність та послідовність викладу змісту навчання відповідно до поставленої мети, повна алгоритмізація спільної діяльності вчителя та учня у навчально-виховному процесі, узгодженість їхніх дій та взаємовідношень.

Однією з педагогічних технологій є *особистісно орієнтоване навчання*. Застосовуючи цю технологію необхідно звернути увагу на контингент тих, кого навчаємо. Особистісно орієнтоване навчання розглядають як альтернативу традиційному. Це особливий тип освіти, що є основою взаємодії учнів та вчителів, за якого створено оптимальні умови для розвитку у суб'єктів навчання здібностей до самоосвіти, самовизначення, самодіяльності та самореалізації.

Які соціально-психологічні умови, що зумовлюють модель особистісно орієнтованого навчання для тих, кого навчаємо?

1. Створення відповідного освітнього середовища.
2. Високий рівень кваліфікації та професіоналізму вчителів.
3. Любов учителя до дітей та власної професії.
4. Толерантність учителя.
5. Динамізм впровадження сучасних технологій тощо.

Інтеграція та світовий економічний простір змушує освітянську спільноту України наблизити якість та рівень освіти до економічно розвинених країн.

Для реалізації особистісно орієнтованого навчання принциповим є поняття того, що педагогічна дія, спрямована на формування особистості, викликає протидію з боку учнів. Особистісно орієнтоване навчання засновано на *принципах*:

- визнання пріоритету особистості як активного носія суб'єктивного досвіду;
- учень не стає, а є суб'єктом пізнання;
- під час конструювання навчально-виховного процесу необхідно враховувати досвід кожного учня;
- розвиток учня як особистості (його соціалізація) проходить не лише шляхом оволодіння нормативною діяльністю, а й через постійне збагачення, перетворення суб'єктного досвіду як важливого джерела власного розвитку.

Особистісно орієнтований підхід у середній освіті означає:

- створення умов для учасників навчально-виховного процесу (учнів, учителів, управлінців);
- формування дієвих стимулів (зовнішніх подразників) соціального розвитку;
- упровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних і психологічних технологій особистості, забезпечення емоційної комфортності та соціального захисту [4].

ЗНЗ, що реалізує навчальні програми, стикається з організаційними труднощами, пов'язаними з неоднорідністю контингенту. Для кожного з них необхідно мати індивідуальний «навчальний маршрут», що

дозволить оптимізувати процес навчання і зусилля учасників педагогічного процесу.

Звертаємо увагу на основні відмінності особистісно орієнтованого навчання від традиційної дидактичної системи (табл. 1).

Ніщо не зможе спонукати вчителя до необхідності переходу на нові форми навчання та психологічну основу діяльності. Потрібно створити ситуацію, розв'язуючи яку вчителі перебудували б усталені способи навчально-пізнавальної діяльності. Дієвим стимулом у цьому може стати атестація педагогічних кадрів. Введення атестації спонукає вчителів до пошуку інноваційних технологій, що сприяють підвищенню кваліфікації та педагогічної майстерності. Сьогодні у регіонах України Міністерство освіти і науки України здійснює пошук нових методик атестації.

У сучасній середній освіті досить рідко існують та використовують таку технологію, як *інтерактивні методи навчання*. Інтерактивність визначають як організовану пізнавальну діяльність, що базується на творчому потенціалі учнів і містить соціальну спрямованість. Поняття «інтерактив» має англійське походження і означає взаємодію. Інтерактивне навчання спрямовано на створення зворотного зв'язку [5]. Як форма організації навчального процесу інтерактивні методи навчання мають конкретну мету – це створення комфортних умов навчання, за яких учень відчуває успішність, інтелектуальну спроможність. Творчість, притаманну інтерактивним методам навчання, полюбують всі учні.

Вони можуть відкривати для себе нове, тобто те, що зацікавить їх в отриманні знань, підвищувати мотивацію і досягати навчальних цілей. Серед значної кількості позитивів щодо застосування інтерактивних технологій наявні негативні випадки (табл. 2).

Таким чином, практика показує, що інтерактивні технології навчання мають вагоміші переваги, сприяють не лише активізації пізнавальної діяльності, розвитку мислення, але навчають учнів конструктивному спілкуванню, пошуку компромісів, формують уміння чути і слухати співрозмовника, працювати в команді, що буде важливим у майбутньому. Отже, інтерактивні технології привносять оновлення у традиційне навчання.

Модель інтерактивного навчання неможлива без активної позиції учасників навчально-виховного процесу на кожному його етапі. За цієї технологією вчитель перестає бути центральною фігурою, носієм знань. Він визначає питання, формулює завдання, виступає консультантом, а також виділяє ліміт часу. Учень перетворюється на колегу, який володіє самостійним мисленням і постає джерелом знань [5]. Для реалізації інтерактивного методу навчання застосовують рольові ігри, тренінги, методи мозкового штурму тощо. Вони дозволяють ознайомити учнів зі складними аспектами соціальної поведінки, формувати культуру рефлексивного мислення, навчати подоланню скрутних ситуацій, пошуковим процедурам тощо. До того ж, у навчанні мають такі форми застосування навчальної діяльності, як дискусії, кейси, імітаційно-ділові ігри тощо.

Таблиця 1

Відмінності особистісно орієнтованого навчання

№	Традиційне навчання	Особистісно орієнтоване навчання
1.	Навчання – це викликаний зовнішньою дією процес засвоєння особистістю узагальненого, суспільного досвіду. Те, що є суспільно важливим, стає важливим для неї (Кліберг Л. Проблеми теорії навчання. – М. : Педагогіка, 1984. – с. 25.)	Особистісно орієнтоване навчання – навчання, що забезпечує розвиток і саморозвиток особистості учня, виходячи з виявлення його індивідуальних особливостей, як суб'єкта пізнання і предметної діяльності (Нові цінності навчання. – М. : РФФІІПІ, 1995. – с. 55.)
2.	Обране розуміння того хто навчається: «людина – глина» – не має початкової сутності (чистий аркуш) і є матеріалом для педагогічної діяльності	Обране розуміння того хто навчається: «людини – сім'я» – має генетичну програму розвитку. Навчання, як розвиток потенційних якостей та здібностей
3.	Центральною фігурою процесу навчання виступає вчитель	У центрі процесу навчання – учень
4.	Навчання: викладання + учіння: вчитель передає учням знання, вміння та навички, а учні їх засвоюють та відновлюють	Навчання: сумісна діяльність учня та вчителя, спрямована на індивідуальну самореалізацію учня і розвиток його особистісних якостей у ході засвоєння знань. Особистісно орієнтоване навчання більше відображає поняття «засвоєння», ніж поняття «вивчення»
5.	Провідна діяльність процесу навчання – викладання	Провідна діяльність процесу навчання – діяльність пізнання
6.	У процесі навчання нівелюються суб'єктивна різниця дітей, для всіх дітей єдина «планка» – стандарт	У процесі навчання максимально розкривається різниця суб'єктивного досвіду дітей, акцентується увага на індивідуальності учня
7.	Суспільні інтереси ставляться вище особистих	Визнається вища самоцінність особистості
8.	Учитель, разом з підручником, є основними джерелами знань, а також є контролюючим суб'єктом пізнання	Роль учителя – організація освітнього середовища, в якому учень самостійно навчається, застосовуючи власний потенціал та використовуючи відповідну технологію навчання

Таблиця 2

Інтерактивні педагогічні технології: «за» і «проти»

№	За	Проти
1.	Учень відчуває власну успішність, цьому сприяє сам процес навчання	Навіть інтерактивні технології навчання не надають учню можливості <i>подолати небажання брати участь</i> у процесі навчання
2.	Учні долучаються до процесу пізнання, вони мають можливість розуміти та рефлексувати з приводу <i>знають</i> та <i>думають</i>	Для деяких учнів інтерактивні технології є такими, що порушують традиційне уявлення про навчання, що <i>приводить до руйнації їхніх уявлень</i> , що створює внутрішній дискомфорт
3.	Панує атмосфера <i>взаємодопомоги</i> , що дозволяє не лише отримувати знання, а й <i>розвивати пізнавальну діяльність</i> , переходить на більш високий рівень співпраці	Не враховуючи думок інших під час обговорення може <i>превалювати думка одного</i> , якщо той, хто виступає, превалює у класі
4.	Інтерактивні технології <i>виключають переваги</i> думок	Для деяких учнів навчальна діяльність в команді з використання інтерактивних технологій є засобом <i>не виконувати завдання</i>
5.	Учні навчаються: <i>критично мислити; розв'язувати складні проблеми</i> на основі аналізу обставин та відповідної інформації; <i>зважувати альтернативні думки, приймати рішення; брати участь у дискусіях; спілкуватися з іншими учнями</i>	Якщо учитель <i>не володіє</i> інтерактивними технологіями то процес навчання буде <i>не контрольованим</i>
6.	Інтерактивні технології розвивають <i>комунікативні вміння та навичкам</i> , допомагають <i>встановлювати контакти</i> між учнями, забезпечують <i>реалізацію виховної мети</i> , навчають <i>працювати в команді</i> ; прислуховуватися до <i>думки однокласників</i>	Непотрібно забувати, що інтерактивними технологіями можливо загубити головне – отримання знань з конкретного питання навчального матеріалу
7.	Інтерактивні технології знімають <i>нервову напругу</i> учнів, дають можливість змінювати <i>форму діяльності</i> ; переключати увагу на <i>головні питання теми</i> заняття	

Світова та вітчизняна практика підтверджує, що з появою інформаційних технологій та Інтернету сьогодні широко застосовують інтерактивні методи навчання. Реальна ситуація сьогодення демонструє, що більшість роботодавців вимагає від кожного співробітника досвіду практичних навичок володіння цими технологіями. Цей чинник зумовлює трансформаційність процесів у навчанні.

У середньому навчальному закладі до толерантності загалом можна зарахувати: співробітництво, дух партнерства; готовність миритися з чужою думкою; повага, людська гідність; повага до прав інших; прийняття інших такими, якими вони є; здатність поставити себе на місце іншого; повага до права відрізнятись від інших; визнання рівності інших; терпимість до чужих думок, вірувань та поведінки; відмова від домінування шкоди та насильства [9]. Толерантність вчителя можна розглядати за трьома аспектами його особистості:

- 1) особистість суб'єкта навчання, яка володіє толерантними якостями;
- 2) прояв толерантності у професійній діяльності;
- 3) реалізація принципів толерантності у педагогічному спілкуванні.

Толерантний учитель – це взірць для наслідування, який засвоює та використовує відповідні навички з метою діалогу з учнями, спокійне розв'язання конфліктів, стимулює творчі підходи, поважає думку інших та чітко формулює власну, а також забезпечує конструктивну діяльність навчально-виховного про-

цесу. Різницю між толерантним та інтолерантним учителем можна продемонструвати у таблиці 3 [6].

Підвищена напруга призводить до стресових ситуацій, тобто до агресивності, нестриманості, грубості. Емоційна розрядка вчителя завдяки оточуючим стає причиною невротизації учнів, наслідком якої є спад фізичного здоров'я учнів. Учитель схильний до емоційного вигорання, тому що це набута якість професійної поведінки, результатом якої є байдужість, знижений інтерес до навколишньої дійсності. Симптомами такого стану є занижена самооцінка, негативне сприйняття себе, песимізм, апатія, психосоматичне недомагання (втомленість, безсоння, шлунково-кишкові розлади тощо), а також зниження активності.

Підвищенню толерантності вчителя сприяє зняття емоційної напруги і розвитку емоційної стійкості. Він має усталені принципи: відкритість, розуміння, довіру тощо. У цьому випадку необхідно говорити про професійну компетентність учителя, що складається не лише з володіння знаннями, вміннями та методиками викладання навчального предмету, а й у здібності знаходити оптимальні способи вирішення проблем.

Толерантність містить діалогічний, творчий, особистісний та індивідуальний характер. Довіра вчителя викликає довіру учня. Від його особистісного потенціалу, професійних знань, умінь та поглядів залежить успішність спілкування та сумісна діяльність.

Технологія толерантного спілкування складається з умінь вчителя розуміти на базі зовнішніх

Таблиця 3

Особливості толерантності вчителя

№	Толерантний учитель	Інтолерантний учитель
1.	Знає себе і власні переваги та недоліки	Підмічає у себе більше переваг ніж недоліків
2.	Критичний до себе, не поривається у всьому звинувачувати оточуючих	Менш критичний, частіше звинувачує інших у власних невдачах
3.	Сутнісний розрив між «Я-ідеальним» і «Я-реальним»	«Я-ідеальне» та «Я-реальне» практично співпадають
4.	Емпатія виражена в достатній мірі	Емпатія практично не виражена
5.	За те що відбувається бере на себе відповідальність	Намагається зняти із себе відповідальність за те що відбувається
6.	Визнає багатомірність світу, людей, їх позиції та думки	Світ ділить на чорне і біле, людей – на хороших і поганих
7.	Порядок не є для нього цінністю і відходить на другий план	Порядок для нього важливий в усьому, особливо значущий соціальний порядок
8.	Орієнтований на себе, намагається до особистої незалежності	Намагається належати до суспільних інституцій
9.	Здібний посміхатися над собою, володіє почуттям гумору	Почуття гумору слабо виражене
10.	Віддає перевагу вільному демократичному суспільству	Віддає перевагу авторитарному суспільству зі сильною владою

проявів психічного стану учня, умінні підлаштуватися під нього та повідомити чимало цікавого. Алгоритм поведінки толерантного вчителя передбачає аналіз ситуації, оперативний пошук можливих варіантів поведінки, вибір оптимального методу, організацію толерантної взаємодії [6; 7].

Серед інноваційних технологій навчання важливою є *навчальна дискусія*. Головними рисами навчальної дискусії є те, що вона містить цілеспрямований та упорядкований обмін ідеями, думками, судженнями у класі заради істини. Дискусія поступається викладу за ефективністю передачі інформації, але ефективна для закріплення даних, творчого мислення матеріалу, що вивчається та формуванню ціннісних орієнтацій. Серед факторів, що сприяють поглибленню засвоєння матеріалу під час дискусії дослідники називають:

- знайомство кожного учня під час обговорення з відомостями, що є в інших учасників (обмін інформацією);
- допущення різних, відмінних думок та пропозицій про предмет обговорення;
- можливість критики;
- мотивація учасників до пошуку групової згоди у вигляді загальної думки або рішення.

Дидактичні завдання дискусії пов'язані з конкретно-змістовим планом та організацією взаємодії у групі, класі.

До сфери *перших* завдань належить усвідомлення протиріч, труднощів, пов'язаних з дискусійною проблемою, актуалізація раніше отриманих знань, а також творче переосмислення можливостей їх застосування та включення у новий контекст тощо.

До сфери *других* завдань можна зарахувати поділ ролей у групах-командах, виконання колективного завдання, узгодженість в обговоренні проблеми і вироблення спільного підходу й виконання спеціально

прийнятих правил і процедур сумісної пошукової діяльності тощо.

Вибір теми дискусії завжди є проблематичним для вчителя. Він повинен користуватися таким основним критерієм, як *своєчасність* та *зручність*, для навчально-виховного процесу (відповідність темі, значущість та сучасність, готовність вчителя, достатня підготовка учнів тощо).

Проведення дискусій сприяє створенню атмосфери доброзичливості та поваги до кожного учасника навчально-виховного процесу. Важливим елементом керівництва обговоренням є зосередження дискусії на її тематиці, спрямованість учасників на питаннях, що обговорюються. Підводячи підсумки дискусії необхідно зупинитися на таких моментах: резюме сказаного з теми; огляд наданих фактів; переформування; обговорення зроблених на певний час висновків; аналіз обговорення. Педагогічна цінність дискусії – це її аналіз та оцінювання кожним учасником.

Таким чином, якщо вчитель буде систематично використовувати інноваційні технології навчання то, на нашу думку, в умовах навчального закладу буде підготовлено здібного, толерантного, конкурентоспроможного, активного у майбутньому члена суспільства. Нами розглянуто лише незначну частину педагогічних технологій, що надають можливість стверджувати про творчий підхід вчителя до навчально-виховного процесу. Розкриття інших технологій – у наступних публікаціях.

Використані літературні джерела

1. *Ващенко Л.* Інноваційна політика як динамічна система управління освітою [текст] / Л. Ващенко // Педагогічні інновації столичної освіти: теорія і практика: наук.-метод. щорічник. – 2001. – С. 277–289.

2. *Жебровський Б.* Якісна підготовка майбутнього професіонала [текст] / Б. Жебровський // Професійно-технічна освіта. – 2004. – № 1. – С. 15–16.

3. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене [текст] / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.

4. Профессиональная педагогика. – М., 2000. – 341 с.

5. *Григорчук Т. В.* Інтерактивні методи навчання у сучасній системі освітніх послуг вищого навчального закладу [текст] / Т. В. Григорчук // Зб. наук. праць. – Вип. № 8. – 2004. – С. 59.

6. *Безюлева Г. В.* Від толерантного педагога – до толерантного учня [текст] / Г. В. Безюлева // Професіональне образование. – 2005. – № 2. – С. 28–29.

7. *Терембекова А. А.* Професійна культура викладача [текст] / А. А. Терембекова // Професіональне образование. – 2005. – № 5. – 15 с.

8. Педагогічний словник [текст] / за ред. М. Д. Ярмаченка. – Київ : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.

9. *Орловська Н. М.* Школа толерантності: шлях до формування толерантності суспільства [текст] / Н. М. Орловська, Н. А. Осатюк, Т. П. Томчишина, С. Г. Шенгілевич. – Чернівці-Київ : Букрек, 2012. – 504 с. – (Серія «Школа майбутнього»).

